

מאמר
אספּרה
בל
נפלאותיך
לימי החנוכה

(נמסר כשיעור הכנה לחנוכה)

מפי מורינו הרב"צ המפוראד

הגאון רבי יוסף אריה הכהן שווארץ שליט"א

אב"ד קהל אמונת התורה - מאנסי

מאמר נפלא לחנוכה

(נמסר כשיעור הכנה לימי החנוכה)

מפי מורנו הר"צ המפואר

הגאון רבי יוסף אריה הכהן שווארץ שליט"א

אב"ד קהל אמונת התורה – מאנסי

תכלית ימי החנוכה – אספרה כל נפלאותיך

יסוד ועיקר מחובתנו באלו הימים, בדין הוא לדרוש בהם מה עניינם ומה מהותם, וכיצד אכן מקיימים אותה הלכה למעשה, ובס"ד נבואה בשעריו בתודה לשיח בחוקיך, ועל ידי זה נזכה לקיים מצוות ימי החנוכה החביבה עד מאוד, כראוי לה למנהדרין מן המנהדרין.

מורים אנחנו לך – כיצד

הנה דוד המלך בתהילותיו אומר:
אֲדָה ה' בְּכָל לְבִי אֶסְפְּרָה כָּל
נִפְלְאוֹתֶיךָ. אֲשַׁמְחָה וְאֶעֱלֶצָה בְּךָ
אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עָלֵינוּ. (תהילים ט).

לקראת ימי האורה המשמשים ובאים עלינו לטובה, ובמסגרת יאירו שמונת הנרות הללו מול פני המנורה, שומה עלינו לדעת ולהבין מאי חנוכה, כדי להכין את עצמנו כראוי, להיות כלי מוכן לקבל מנועם אורם וזיווהם הגנוז, לטוב לנו כל הימים.

חכמינו ז"ל קבעו לנו את שמונת ימי החנוכה האלו לדורות עולם להודות ולהלל לשמו הגדול והקדוש, על הניסים ועל הנפלאות שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, והנה כיון שהתודאה וההילול המה

ובמלבי"ם מבאר שם, שעיקר ההודאה באה כדי שיוכל לספר השבחים לפניו ית', וז"ל: 'אודה ה', ר"ל הודאתי על העבר תהיה בכל ליבי, כי כבר ביאר בחובת הלבבות (שער העבודה) שהטעם אשר יקשה להאדם להודות לה' על חסדו, הוא מפני שבעת שבא להודות על העבר, דברי פיו דברי מודה וכוונתו כוונת מבקש, שבלבו יכווין לבקש שיוסיף ה' להיטיב עמו בעתיד, וא"כ אין הודאתו שלמה, כי בליבו מדמה שהטובות שקבל לא יספיקו עדיין, ורוצה שיוסיף לו עליהם, אבל אנכי אודה בכל ליבי ולא יעלה בלבי כוונת מבקש, אספרה כל נפלאותיך, לא כדרך בני אדם שלא יספרו רק הניסים הגלויים, אבל הדברים שיראו למו סבות טבעיים, יתלו בטבע ובמקרה, אבל אנכי נפקחו עיני לדעת שגם דרכי הטבע המה נפלאות האל וניסים נסתרים המה, ואספרה להודיע שגם הם נפלאות תמים דעים'.

עוד ממשיך שם המלבי"ם:
'אשמחה, איני דומה בהודאתי לה'

כיתר בני אדם, שעיקר שמחתם הוא על הטובה שהשיגו והוא אהבת עצמם, כי אנכי אשמחה ואעלצה בך, עיקר שמחתי היא בך, מה שעייז יתפרסם שמו הגדול, ועל ידי כך אזמרה שמך עליון, שאוכל לזלשמך ולהודיע לבני אדם, שאתה עליון ושלט על כל'.

היוצא לנו מדבריו ב' יסודות: א. שחובה עלינו להודות ולהודיע שהוא שולט על הכל. ב. ההודאה הוא רק באופן שאינו מבקש על העתיד.

כמו כן מצינו בתפילת חנה שאפי' כשהתפללה בקשות פרטיות לא ביקשה עבור עצמה עבור צרכים הפרטיים, אלא אמרה: 'ונתתני לה' כל ימי חייו'.

וידוע מהספרים חק' שהיה המנהג אצל הצדיקים, להודות להש"ת עוד לפני שהגיע להם הישועה, ודווקא ע"י ההודאה המוקדמת, נמשכו ובאו עליהם ועל נפש סובביהם ישועות רבות למעלה מדרך הטבע.¹ כי עיקר ההודאה הוא,

הגדור בעת צרתי כיום חרון אף ה' יום ג' כסליו שנת תש"ג לפ"ק בק"ק לבוב, שליו חייתי בביתי ורענן בהיכלי עם חבירים ותלמידים המקשיבים לקולי, ופתע פתאום חיתה מעיר לגל הפוכה כמו רגע לא חלו בה

¹ ידוע רבות מספרי הקדמונים, שגדולי הדורות היו נודרים בעת צרה והבטיחו בנדר להשי"ת שיקימו באם יוושעו, כמו שכתב מרן בעל פני יהושע בהקדמתו לספרו: זאחת שהיא חנה קבלתי עלי לחובה ונדרתי בדבר

להכיר שרק הוא ית' שולט על הכל, וזה מה שאמר דוד המלך 'אספרה כל נפלאותיך'.

הלל/על הניסים

ועל הודאה זו קבעו חכמינו ז"ל את ימי החנוכה, דהנה הגמ' [פסחים קיז ע"א] מקשה, הלל זה מי אמרו, ומתרתת הגמ', נביאים שביניהן

ידים וקול ועוזה לא שמענו כי אם קול הבערה יצאה לחלק, ומראה אש הגדולה והמלקחת אשר עלה בארמנותינו ובחלונינו ע"י כמה חביות גדולות ונוראות מלאים פלוזר שהיה לשריפת אש עד שנהרסו הכתים ממגורותם כמה בתים גדולים ובצורות חומה עד לשמים הושפלו עד לעפר ערו עד היסוד בהן ונהרגו כששה ושלשים נפשות קדושות מישראל. ובתוך ההללים ג"כ מגרי ביתי זו אשתי הראשונה נ"ע ואמה ואבי אמה, עד שהגיע ג"כ לצרת הבת בתי הקטנה אחת היתה לאמה והביכה עלי ביתר שאת. וגם אנכי הייתי מן הנפילים מאיגרא רמא לבירא עמיקתא ובאתי בעמקי מצולה בארץ התחתית ממש כבתוך המכשש מחמת כובד משא הגלי גלים שנפלו עלי וקורות בתינו יותר מקורות בית הכד, ולא נתנוני השב רוחי, ידי ואיברי אינם ברשותי, אמרתי נגזרתי בדמי ימי אלכה פקדתי יתר שנותי לא אביט אדם עוד עם יושבי חלד. ומתיירא הייתי שלא יעשה ביתי קברי לנסקלין ולנשרפין לנהרגין ונחנקין, עלי היו כולנה ארבעתן כאחת, ודין ארבע מיתות לא כטלו ממני. זאת ועוד אחרת שקורות הבית רחוטיו ועציו ואבניו נדמו עלי כעדים גמורים, אמרתי פן נפגעו בי להיות יד העדים בי בראשונה להמיתני. אמנם בחמלת ה' עלי לא נתנני אלקים להרע עמדי וכמו ערך שלישי או רביעי שעה אחר ששקט וסר מזעק קול המפלה, רק עדיין קול שפעת המולת המון לאלפים ולרבבות הולך וסוער הרומסין על הגג ותבקע הארץ לקולם. ורבים אשר המיתו ברמיסתם יותר מאשר בראשונה, אף

דלא הוי סגי בלאו הכי שכוונתם להציל ולפקוח הגל. סוף דבר כבר יצאתי מכלל ודאי סכנת נפשות לידי ספק. אז אמרתי עודני בתוך הגל, אם יהיה אלקים עמדי והוציאני מן המקום הזה לשלום ויבנה לי בית נאמן להרבות גבולי בתלמידים, לא אמנע עצמי מכותלי בית המדרש ולשקוד על דלתי העיון בסוגיית הש"ס ופוסקים וללון בעומקה של הלכה, אף לינות הרבה בענין אחד. ובוה חשקה נפשי לילך בעקבות אבותי ה"ה אבי אמי רבתא הגאון המנוח המפורסם הרב המאה"ג מוהר"ר יושע זצ"ל אשר שמו בקרבי האב"ד ור"מ דק"ק קראקא שהיבר ספר מגיני שלמה ליישב קושיות התוס' על רש"י ז"ל וליישב מה שמניחין התוספות בתימה. ולעת ההיא עדיין לא זכינו לאורו של הספר הגל, רק מאשר אבותינו ספרו לנו ולמשמע אוזן תאבה נפשי ללכת גם אני בדרכיו. אני טרם אכלה לדבר הדברים אל לבי, שמע ה' בקול עניי ונתן לי מהלכים בין העמודים כמין שביל ממש נעשה לי ויצאתי בשלום בלי פגע, וחבל לא הוה בי. אז ידעתי נאמנה כי מוה' היה הדבר ממש כמקום שאין מצילין, ומאז וולאה השמתי הדברים אל לבי שיהא עיקר לימודי בדבר הלכה בסוגיית הש"ס ופוסקים ושלא להעלות בכתב שום דבר בענייני הדרוש או שאר לימודים שהם רחוקים ממרכז לימוד האמת אם לא לעתים רחוקים. רק כל זמן שנתחדש לי שום דבר בסוגיית הגמרא או בפירש"י ותוס' והיה הדבר נוטה בעיני שהוא על צד דרך לימוד האמיתית לפי דרך קדמונינו ורבותינו, אותה אבחר ואקרב לכתוב בספר הזכרונות'.

תקנו להן לישראל, שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן, ושם פירש רש"י שאם חס ושלום תבוא צרה עליהן ויושעו ממנה, אומרים אותו על גאולתן, כגון חנוכה.

ויש להבין מה דחק לרש"י לפרש שאמירת הלל נתקנה על נס של חנוכה, ונראה בביאורם של דברים, דהיה קשה לרש"י מדוע תיקנו לומר הלל בשמונת ימי החנוכה, הלא קי"ל בגמ' [ערכין י ע"ב] שצריכים ג' סיבות לקריאת הלל ושירה בחג, א' שיהא איסור מלאכה ביום זה, ב' שיהא הלילה שלו מקודש לחג, ג' ונקרא מועד, ורק אם יש את כל ג' הסיבות יש חיוב אמירת הלל, ומעתה קשה שהרי בנס של חנוכה לא נתקיימו כל ג' הסיבות הללו, שהרי אין בו איסור מלאכה, ועל כן מפרש רש"י שהטעם לאמירת ההלל בחנוכה הוא משום תקנה חדשה לומר הלל על גאולתם, על דרך אספריה כל נפלאותיה, דהיינו לפרנס את הנס שנגאלו מיד היוונים, ולהודות לו על כך בקרב קהל עם ועדה.

ואפשר לבאר שע"י אמירת הלל מקיימים ואספריה כל נפלאותיה, עפ"י דברי רש"י בגמ' [שבת יג ע"ב] דהכי איתא התם, תנו רבנן מי כתב מגילת תענית [פי' מגילה שבה נכתב אלו ימים אסור להתענות בהם], וקאמר בגמ' דחנניה בן חזקיה וסיעתו כתבוה, לפי שהיו מחבבין את הצרות, ופי' רש"י, שמה שחיבבו את הצרות הכוונה, לאותן הצרות שהיו נגאלין מהן, והנם היה חביב עליהן להזכירו לשבחו של הקב"ה, וכותבים ימי הנס לעשותן יום טוב, כגון אלן יומין דלא להתענאה בהון וכו', ומקשה המהרש"ל על רש"י, דאם כדבריו הוי ליה למימר שהיו מחבבים את הנסים ולא את הצרות, ובאמת רבינו חננאל שם מפרש להדיא, שהיו מחבבים להזכיר אלו ימי הצרות בשמחה, כלומר שלא התרעמו על הצרה.

ובן מפרש המהרש"ל שהכוונה בזה הוא, שהיו מחבבים את הצרות והיו מקבלים עליהם את היסורים באהבה, ואף היו מצדיקים עליהם הדין שהיו סוברים כי ראויים הם לכך, ומתוך זה כשהיה השי"ת עושה להם נס ומוותר להם, היה חביב עליהם הנס שעשה להם, על אף שהיו ראויים להצטער באותה

צרה, וכל זה בא לאפוקי ממני
שבועט ביסורים, ואינם מקבלם
באהבה.

ולפי זה מבינים אנו את אשר אמר
דוד המע"ה 'אודך כי עניתני ותהי
לי לישועה' [תהילים קיח, כא],
והכוונה, שלפי שהודה על הרעות
והעינויים שהגיעו לו, וסבר וקבלם
באהבה גמורה, ולא התלונן
והתרעם עליהם כלל, לפיכך זכה
לישועה בישועה, כי דווקא משום
שקיבל את היסורים באמונה זכה
וטהורה, דווקא לכן זכה לראות
בישועתו. וכן הוא באמירת ההלל
הן הודאה על גאולתם והן חיבוב
הצרות.

וזהו מה שדוד המלך אומר 'אודך כי
עניתני ותהי לי לישועה', שאחרי כל
ההודאות של דוד המלך מסיים
ומכריז ואומר שהיות ולא בעט
בהיסורים ח"ו, רק קיבלם באמונה
ובאהבה, לפיכך זכה 'ותהי לי
לישועה', שנשפעו עליו ממרום
ישועות ורחמים.

על כל אהודיך

ובר מן דין, על האדם מוטל חובה
קדושה להודות ולהלל על כל

הטובות אשר היטיב עמו השי"ת,
גם אלו הטובות הקטנים כגדולים,
וגם כאלו שנראים לו בשעת מעשה
כרעה ח"ו, והכי איתא בתנא דבי
אליהו, (אליהו רבה פרשה יח):
'חייב אדם שיברך וישבח וירומם
ויגדל ויקדש לשמו של מי שאמר
והיה העולם ברוך הוא על כל טובות
ורעות הבאות לו לאדם, הא כיצד,
פגע בו ארי ולא אכלו, יברך וישבח
וירומם ויגדל ויקדש לפני מי שאמר
והיה העולם ברוך הוא, שמא לארי
היה מזומן וחס עליו הקדוש ברוך
הוא ולא אכלו, פגע בו דוב וזאב ולא
אכלו ולא הכהו, יברך וישבח ויגדל
וירומם לפני מי שאמר והיה העולם
ברוך הוא, שמא לדוב ולזאב היה
מזומן וחס עליו הקדוש ברוך הוא
ולא אכלו ולא הכהו, פגע בו כלב
ולא נשכו, יברך וישבח ויגדל וירומם
לפני מי שאמר והיה העולם ברוך
הוא, שמא היה מזומן לכלב וחס
עליו הקדוש ברוך הוא ולא נשכו,
פגע בו נחש או עקרב ולא עקצוהו,
יברך וישבח ויגדל וירומם ויקדש
לפני מי שאמר והיה העולם ברוך
הוא, שמא לנחש ועקרב היה מזומן
ולא עקצוהו, הכהו קוץ במקום בשר,
ולא הכהו במקום גידין ועצמות,
יברך וישבח וירומם לפני מי שאמר
והיה העולם, שהכהו קוץ במקום

בשר ולא הכהו במקום גיד ועצם, כל המתפלל ונותן הודיה על הקלות כחמורות, למה, שהקב"ה פורע מן החמורות, שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד וגו' [תהלים לב, ה]. עיי"ש.

וכל זה הוא כדברינו האמורים, שזהו הדרך התמידית שהאדם יודה תמיד, ויהיה תמיד בבחינת 'אספרה כל נפלאותיך', ועי"ז יהיה ותהי לי לישועה, שיזכה להיוושע בפקודת ישועה ברחמים משמי קדם אפילו למעלה מדרך הטבע.

וכל החיים – יודוך פלה

ולפי זה אפשר לבאר דברי הפסוק 'לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י"ה', דהיינו שבעבור זה אני חי, וזהו סיבת כל היותי חיי עלי אדמות, כדי ש'ואספר' מעשי י"ה. ובעבור זה גם נושעה חנה בתפילתה, כשנשאה תפילתה על בנה שמואל הנביא, וזה תכלית עומק עבודתנו בימי החנוכה, שאין אנו מבקשים עבור עצמנו, רק עבור הכלל כולו, וכדי שנוכל להודות לה' יתברך תמיד כל ימי חיינו בסוד ישרים ועדה.

וביום שמחתם ותקעתם – בקול

ובפרסום

חנה כתוב בתורה במצות חצוצרות (במדבר י'): וְכִי יִתְּבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל הָעָר הָעָרָר אֶתְכֶם וְהִרְעַתֶּם בְּחִצְצֹת וְנִזְפָּרְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאִיְבֵיכֶם.

חנה כתוב כי תבואו וכו' ולא כי תצא למלחמה וכו', דהיינו שמדת הדין שולטת, ולכך יש רק דין 'תרועה' ולא 'תקיעה', וכתב הרמב"ן, שכשיש עת צרה רח"ל, מדת הדין שולטת, ומדת הדין היא היא שמביאה את הישועה. ויש לנו להודות גם על מצב זה דהיינו אודך כי עניתני ותהי לי לישועה.

וז"ל הרמב"ן (במדבר י'): תרועה יתקעו למסעייהם – כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהנים (ויקרא כג כד) כי התרועה רמז למדת הדין, כי כן כתוב במסעות (לעיל ט כג) על פי ה' ביד משה, והיא המנצחת במלחמה, וכתוב (להלן פסוק ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם, ועל כן אמר משה (להלן פסוק לה) ויוסו משנאיך מפניך, וכבר פירשתי סוד הפנים בעשרת הדברות (שמות כ ג). וכן תראו כי חומת יריחו נפלה בתרועה, דכתיב (יהושע ו י) עד יום אמרי לכם הריעו והרעותם, וכתיב (שם פסוק כ) ויריעו העם תרועה גדולה ותפול

החומה, ולכך היתה חרם. ובהקהיל את הקהל – ראויים לתקיעה, כי הפשוטה רמז למדת רחמים כי ימינו פשוטה לקבל שבים, על כן יאמר ובנחה שובה ה' רבבות אלפי ישראל, וכתוב (פסוק י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם, כי המלחמה לתרועה והמועדים והשמחה לרחמים.

ובהמשך הפסוק: וּבְיוֹם שְׂמַחְתֶּם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חֻדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בְּחֹצְצֹת עַל עֲלִיתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלֵמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם וְאֵלֵיכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

בפירוש הפסוק 'וביום שמחתכם וכו' ברש"י מפרש שעל קרבן ציבור הכתוב מדבר. ובספרי מבואר שזה עולה על השבתות, ובאבן עזרא שם כתב: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם – ששבתם מארץ אויב, או ניצחתם האויב הבא עליכם, וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה (ס"א חנוכה) שמחה'. שאנו תוקעים בחצצורות לשם שמחה אחרי המלחמה כהמשך להפסק הקודם, הנה מבואר בדבריו שמלבד שיש מצווה לתקוע בחצצורות כשיוצאים למלחמה, יש מצווה מיוחדת מן התורה לתקוע

בחצצורות כשמנצחים את המלחמה.

ולפי דברי האבן עזרא מיושב הקושיא שדנו רבים בזה, למה אין עוברים על איסור 'בל תוסף' כשקוראים הלל, אלא כנ"ל שהמקור הוא מן התורה שזהו 'וביום שמחתכם', בכל מקום שאנו ניצולים אנו תוקעים ומריעים כאות הודאה לפני ית'. שמה שאנו אומרים הלל בחנוכה הוא עבור נצחון הנס, כי עיקר הודאה בהלל בחנוכה הוא על נצחון על מלחמת החשמונאים.

ע"י בהרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם שורש א' מבאר שמצות הלל היא מדאורייתא.

ולפי דברי הרמב"ן המובא לעיל אפשר להסביר דברי האבן עזרא שמדת הדין הוא מביא את הישועה, שיש מצווה של תרועה שזהו תפילה שע"י כך יזכו לזנושעתם. והפסוק לא מדבר באופן שאנו יצאנו למלחמה אלא שהמלחמה באה עלינו דהיינו ששרתה מדת הדין, וע"ז אנו מודים בעת הישועה.

לפי זה מובן היטב דברי החינוך שכתב (מצוה שפד): 'משורשי המצוה, לפי שבשעת הקרבן היו

צריכין לכוון דעתם יפה בענייננו, כמו שידוע שהוא נפסל במחשבות ידועות, וגם כן צריך הקרבן כוונה שלמה לפני אדון הכל שציונו עליו, וגם כן בעת הצרה צריך האדם כיוון גדול בהתחננו לפי בוראו שירחם עליו ויצילהו מצרתו, ולכן נצטוו בתקיעת החצוצרות בעתים אלה. לפי שהאדם מהיותו בעל חומר, צריך התעוררות גדול אל הדברים. כי הטבע מבלי מעיר יעמוד כישן, ואין דבר יעוררהו כמו קולות הניגון, ידוע הדבר, וכל שכן קול החצוצרות שהוא הקול הגדול שבכל כלי ניגון. ועוד יש תועלת נמצא בקול החצוצרות לפי הדומה, מלבד ההתעוררות אל הכוונה, כי בכח הקולות יסיר האדם מלבו מחשבת שאר עסקי העולם ולא יתן לב באותה שעה כי אם בדבר הקרבן, ומה אאריך וידוע זה לכל אשר חטה אוזן לשמוע חצוצרות וקול שופר בכוונה, שהחצוצרות מעורר את האדם. ובה מקיים דברי הפסוק: 'אודך ה' בכל לבי אספרה בכל נפלאותיך' כנ"ל.

חנה כי כן למדנו מדברי האבן עזרא הנ"ל, שבכל הודאה יש ענין של תקיעה בחצוצרות, שעל ידי זה נתעורר לב האדם לכוונת המצוה הרצויה, דהיינו שיודה וישיר לה' על הטובות אשר גמל עמו, ומעתה כשאנו נכנסים לימי החנוכה הק' הממששים ובאים עלינו לטובה, מחויב כל אדם לעשות כדברי האבן עזרא הנ"ל, שיהיה במצב של 'זביוס שמחתכם' וכדברי החינוך במצב של 'התעוררות', וכפי הנ"ל, שרק ע"י כך יקיים את הכתוב 'ואספרה כל נפלאותיך' בתכלית המכוין.²

גדר חיוב 'הודאה' בחנוכה עפ"י שיטות הראשונים

חנה בגמ' (שבת כ"א ע"ב) מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. וכו'. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה. וברש"י שם: ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה – לא שאסורין במלאכה,

² שמעתי פעם על אחד מגדולי האדמורי"ם בארץ ישראל, שעשה לעצמו חצוצרות ככל החלכות של דיני החצוצרות שבתורה, כדי שיהיו מוכנים מיד כשיבוא הגזאל במהרה,

ובינתיים הוא משתמש עמהם בשעת אמירת ההלל בחול המועד ובראשי חודשים ובחנוכה.

שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה. משמע מדבריו שקבעו לחובת 'הודאה' הן אמירת הלל והן אמירת על הנסים.

ובפסקי הרי"ף שם מבואר דמלבד אמירת הלל שיש בכל השנה להלל ולהודות, יש חיוב נוסף בחנוכה לעשות 'הודאה' ע"י 'מעשה' וזהו ע"י הדלקת הנרות.

ובחמשך הגמ' (כ"ד ע"א) שם איתא: 'איבעיא להו, מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון, כיון דמדרבנן הוא – לא מדכרינן, או דילמא: משום פרסומי ניסא מדכרינן, אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא: אינו מזכיר, ואם בא להזכיר – מזכיר בהודאה. רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא, סבר לאדכורי בבונה ירושלים. אמר להו רב ששת: כתפלה, מה תפלה – בהודאה, אף ברכת המזון – בהודאה. וברש"י שם: 'בברכת המזון – בתפלה פשיטא לן, שהרי להלל ולהודאה נקבעו, כדאמרינן לעיל'. עוד שם: איבעיא להו: מהו להזכיר ראש חודש בברכת המזון, אם תימצי לומר בחנוכה דרבנן לא צריך, ראש חודש דאורייתא – צריך, או דילמא: כיון דלא אסור בעשיית מלאכה – לא מזכרינן, רב

אמר: מזכיר, רבי חנינא אמר: אינו מזכיר. וברש"י שם: אינו מזכיר – אינו צריך להזכיר. מה תפלה בברכת הודאה – דהא כולה מילתא דחנוכה עיקרה להודאה נתקנה.

ובתוס' מבואר שעל הנסים היא לא מדין הודאה כלל ורק משום פרסום הנס. וכן כתוב בתוס' שם: 'איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון – תימה דהך מילתא הוה ליה לאסוקי לעיל גבי מילי דחנוכה. מהו להזכיר של חנוכה בבחמ"ז – בתפלה פשיטא ליה דמזכיר משום דתפלה בצבור הוא ואיכא פרסומי ניסא אבל בבחמ"ז שבבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי. מזכיר בהודאה – דעל הנסים הודאה היא ולא תפלה.

חיצא לנו בזה ג' שיטות בגדר חיוב 'הודאה' בחנוכה: 1. דעת רש"י יוצאים ידי חובת הודאה בחנוכה ע"י אמירת 'על הנסים', דמלבד ההודאה 'על גאולתם' כנ"ל דהיינו ע"י אמירת הלל, לשירה והודאה, וכיון שעיקר החיוב של חנוכה היא הודאה הוסיפו חז"ל עוד חיוב של אמירת על הנסים, וזהו עיקר החיוב ולכך חיובה הן בברכת המזון והן בכל התפילות, וחיוב זה הוא חיוב נוסף להודאה מלבד החיוב של

וכתיב ויעמדו הלויים על הימין וגו' וכתיב ויתן מהלויים להזכיר ולהודות ולהלל לשם אלהי ישראל מה הלל בעמידה וכו'. ובפרי מגדים (משבצות זהב סימן תכב) כתב: 'עוד שם הלל בעמידה, יש עוד טעם עדות שעשה לנו נסים ונפלאות וצריך עמידה, יעו"ש.

חרי לך, כי מלבד הרגש האוהו ומתרגש בתוכנו בעת עמדנו להודות ולהלל לשמו הגדול, וליבנו מלא וגדוש בסיפוק והודאה על כל הטוב, יש לנו לעמוד לפניו כמו עדים, ולהעיד בתורת עדות על כל מעשי ה' וטובותיו עמנו ועם אבותינו שבכל דור ודור.

הודאה ושירה גם בעת החושך

חנה, בגמ' בערכין (י' ע"ב): 'אמר רבא בר שילא אמר רב מתנה אמר שמואל, מגריפה היתה במקדש, עשרה נקבים היו בה, כל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר, נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר. במתניתא תנא, היא אמה וגבוהה אמה, וקתא יוצא הימנה ועשרה נקבים היו בה, כל אחד מוציא מאה מיני זמר, נמצאת כולה מוציאה אלף מיני זמר'.

הדלקת הנרות. 2. דעת השלמי גיבורים הובא בפסקי ריא"ז על הרי"ף שעיקר התקנה היא לא אמירת 'על הניסים' אלא עיקר התקנה היא הדלקת הנרות. שעיקר הודאה יוצאים בהלל, ויש לנו חיוב חדש במעשה, ע"י קיום בהדלקת הנרות. 3. דעת התוס' שחיוב אמירת על הניסים היא לא משום הודאה אלא משום פרסום הנס ולכך היא רק באה בציבור שהיות והציבור נמצא יחד נצטוונו לאומרה משום פרסומה ואינה חלק של מצות 'הודאה' של חנוכה. דבאמירת הלל אנו יוצאים כל חיוב מצות ההודאה, והאודה ה' בכל לבי, רק שיש עוד חיוב של פרסום הנס. משא"כ לדעת רש"י גם אמירת על הניסים היא עבור ההודאה וה'אודה' ה' בכל לבי. ולדעת הרי"ף יש לקיים מעשה ההודאה של חנוכה והן ע"י נרות.

הלל מדין עדות

זאת ועוד מצינו, שאמירת הלל היא כמו הגדת 'עדות' על הניסים ועל הטובות, שכן איתא בשבולי הלקט (ענין פורים סימן קצח): 'הלל גמרי' לה משיר הנאמר על הקרבן דכתיב 'ויאמר דוד להעמיד משוררים וגו'.

וברש"י שם כתב: מגריפה – שבה גורפין את דשן המזובה, וודי"ל והוא כעין כף. והקשה שם בתוספות, וקשה, דהא היתה כלי זמר, אלא נראה לפרש דשני מיני מגריפות היו, אחת לדשן ואחת של שיר.

וצריך להבין הלמאי נשתמשו במגריפה זו בשעת הקרבת הקרבנות, ולשם מה היה נדרש הקולות של זמר שהוציאה דווקא באותה שעה, הלא דבר בה.

והביאור בזה, שאפילו שלכאורה היו אמורים להתיימש ולחכנם במצב של יאוש ודוכדוך הכי גדול רח"ל, ולמעשה להיפך, שהיו שרים שירה. ועי' בספר אש קודש (מהרבי מפיאסעצנא זי"ע פרשת וארא) שמאריך טובא בענין זה, בחובת השירה אפי' בעת החסתר.

ועוד בביאורם של דברים, כי אכן זהו כל הענין של הקרבת קרבנות, שצריך האדם להתכונן הדק היטב במעשה הקרבנות, מה נעשה עם קרבנו שנשחט והופשט ונשרף כולו על גבי המזבה עד שנעשה אפר, ועי"ז יהא שפל בעיני עצמו, וידמה בעצמו מה היו צריכים לעשות לו שעשו עכשיו בקרבנו תחת נפשו, ועל ידי כך יגיע לתשובה שלימה ולכל הדרגות הנשגבות.

אלא שכדי שלא ישבר האדם לגמרי ויפול ח"ו לידי יאוש, תיקנו אז לומר לפניו בכלי זה שמוציאה אלה מיני זמר, שלא ישקע לגמרי בצערו, אלא אדרבה יגיל וישמח בה' בשמחה עצומה, על שזכה לתשובה, וכבר רצה אלוקים את מעשיו, וטוב וכופר לו.

והן באמת כל זה מתקיים בעצם הימים הללו, שהגם שאין לנו קרבן בפועל ממש, אבל בעת הדלקת הנרות קיימים כל העניינים הנ"ל, שמצד אחד יתכונן האדם בנרות הדולקים, כיצד הלהב עולה מהם מאליה וכלה השמן, ויבוא לידי הרהור תשובה בהכירו בשפלות עצמו, ומאידך יודה וישמח לה' שזכה לתשובה ויהיו ההודאה והתשובה מגיעים מתוך שמחה ורינה של מצוה.

וזכרת את כל הדרך וגו'

הנה, כתוב בתורה (דברים ח ב-ג):
וְזָכַרְתָּ אֶת-כָּל-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלַךְ יִבְכֶּךָ
יִקְנֶה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה
בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עֵץ תֵּן לְנֶפֶשׁ תֶּךָ
לְדַעַת אֶת-אֲשֶׁר בְּ-לִבְךָ. הַתְּשֹׁמֵר
מִצְוֹתַי אִם-לֹא. וְיַעֲזֹב וַיִּרְעַבְךָ
וַיֵּאָכֵל לֶךְ. אֶת-הַפֶּן אֲשֶׁר לֹא-יִדְעָתָּ
וְלֹא יִדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדוּ יַעַךְ כִּי

לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִהְיֶה ה' אִלֶּם כִּי
עַל־פְּלִמוֹצָא פ' יִיָּקֶן יִהְיֶה הָאֵד ·ם:

רבינו יונה לומד מפסוק זה 'חיוב הודאה כשאר מצוות מדאורייתא'. כמו שכתב בספרו 'שערי תשובה' שער ג יז] לאחר שמונה את כל המעלות העליונות, מעלת הבחירה תלמוד תורה ללכת בדרכי ה' שלמות הבטחון התבוננות בנגלות ה', וכך כתב: 'ומעלות זכרון חסדיו והתבונן בהם, שנאמר [דברים ח, ב] "וזכרת את כל הדרך", ונאמר [שם ח, ה]: "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מייסרך", ודוד אמר [תהלים קו, מג]: "ויתבוננו חסדי ה'", ונאמר [שם כו, ג]: "כי חסדך לנגד עיני". דהיינו שהמעלה הכי גבוהה שיתבונן בחסדיו שהכל מאתו יתברך, ואין עוד מלבדו, והכל הוא מהאחד יחיד ומיוחד. וכנ"ל בדברי המלבי"ם שהענין הוא להראות ולגלות שהוא השליט על הכל, וגם שהיו מחבבין ימי הצרות.

ובשעת הדלקת הנרות, זהו הזמן שהאדם יתבונן בעצמו ויעשה חשבון הנפש, ויתעורר לתשובה מאהבה, וע"י אודך כי עניתני, יגיע ולויהי לי לישועה.

כי מי גוי גדול וגו'

חנה, כתוב בתורה (דברים ד): כִּי מִי־גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר־לִי אֱלֹהִים קְרִיבִים אֵלָיו כִּי־קֶן אֱלֹהֵינוּ כָּכָל־קְרָאֵנוּ אֵלָיו:

והרמב"ם בסוף מנין המצוות לגבי לא להוסיף על המצוות כתב: 'אבל אם הוסיפו בית דין עם נביא שיהיה באותו הזמן מצוה דרך תקנה או דרך הוראה או דרך גזרה, אין זו תוספת, שהרי לא אמרו שהקב"ה ציווה לעשות ערוב או לקרות המגלה בעונתה, ואילו אמרו כן היו מוסיפין על התורה, אלא כך אנו אומרים, שהנביאים עם בית דין תקנו וציוו לקרות המגלה בעונתה, כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשוועתנו, כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה, כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראנו אליו'.

הביאור בדברי הרמב"ם שאין איסור כל תוסף וסומכים על הפסוק כי מי גוי גדול וכו', כדמבואר בגמ' בראש השנה, וזהו קיום מצות הודאה ותפילה, וחז"ל תקנו בימי החנוכה להוסיף תפילה והודאה בימים אלו.

ואפשר לבאר את דברי הרמב"ם ע"פ דברי מרן הגרי"ז מברסק וצוק"ל, בספרו 'מרן רי"ז על התורה' כתב: 'יש לומר הביאור בזה, דאע"ג דעיקר הענין של תפילה וזעקה הרי ישנו גם באומות העולם, כדאשכחן בנינוה, וגם בתפילת שלמה כתיב וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו', ובחישע'י כתיב כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים, הרי דענין תפילה לא רק לישראל לבד נאמר, אבל האי קרא דבכל קראנו אליו הרי מוקמינן ל' בראש השנה דף יחד זהו רק בצבור, וענין תפילת ציבור הוא רק בישראל לבד, דאינהו לאו ציבור נינהו, רק עשרה ישראלים בלבד, וז"ש הכתוב דזה שהוא קרוב בכל קראנו אליו, הוא רק בגוי הגדול הזה'.

עוד שם במרן הגרי"ז: 'או י"ל ביאור הכתוב, על פי מה דדאיתא בר"ה דף יז ברית כרותה ל'י"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כרת ברית וגו', ובפירש"י שם שאם יזכירום ישראל בתפילת תעניתם אינן חוזרות ריקם עכ"ל, וזה רק לישראל לבד דרך להם נכרת הברית ולא לאומות העולם, כדכתיב בקרא נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ

ובכל הגויי וגו', דאע"ג דגם לגבי אוה"ע ישנם מדות של רחמים כדכתיב ביונה [ד' ב'] כי ידעתי כי אתה וגו' חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה, אבל לא נכרת להם ברית על זה, משא"כ בישראל שברית כרותה להם על אלו הי"ג מדות של רחמים ואינן חוזרות ריקם, וז"ש כי מי גוי גדול וגו' בכל קראנו אליו, דרך לנו ברית כרותה ל'י"ג מדות שאינן חוזרות ריקם ולא לאחרים. ואולי זהו ג"כ ביאור דברי הגמ' דמחלק בין יחיד לצבור, משום דהברית היתה רק על תפלת צבור כמבואר בר"ה שם מלמד שנתעמף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כ"ז שישרראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם, ולחכי בצבור הוא בכל קראנו אליו, כי ברית כרותה ל'י"ג מדות שאינן חוזרות ריקם, אבל ביחיד רק בהמצאו. עכ"ל.

הרי לנו שהן מצות תפילה והן מצות ציבור וברית ברית של י"ג מדות נלמד מפסוקים אלו.

ואפשר לומר שזהו התקנה בחנוכה ופורים לומר הלל ועל הנסים לתקנת ציבור, שזהו חלק במצות התפילה של חנוכה וכפי שבארנו

בדברי הרמב"ם הנ"ל. ולפי דברנו זהו לפי ב' הפירושים בדברי מרן הגרי"ו הן במצות תפילה והן בכריתת ברית י"ג מדות.

מעלת נרות חנוכה כנגד י"ג מדות

ואיתא בשם האר"י הק' זיע"א, שעבודת ימי החנוכה היא שכל לילה היא כנגד מדה אחת וכך בכל לילה כנגד עוד מדה, שהנר השמיני הוא כנגד המידה נוצר חסד, דהיינו תפילה, ותפילה נלמד מהפסוק כי מי גוי גדול וכו' כנ"ל, ואם בכוונתו הוא קשור בנפשו קשר גמור להמידה של 'נוצר חסד', אין צריך להגיע יותר לשאר המדות הק', ובנר השמיני יש לו את כל י"ג המדות. וזהו עיקר כוונתנו להודות לפניו שהוא הנוצר חסד עבורנו תמיד.

וזוהי אכן כוונתנו בימים אלו, שאין כוונתנו לעשות בהם חג ויו"ט בעלמא, אלא הכל אנו עושים ומקיימים כדי להודות לפניו, ולכך אין עוברים על 'בל תוסיף', כי אין זה מצוה חדשה, אלא שוב מודים אנו לפניו ית' על כל הטובות שעשה לנו³.

מהדרין – כלפי מי צריך להדרין

ועל דרך זה נוסף ביאור במחלוקת הראשונים, בדיון מהדרין מן המהדרין, האם כל אחד מבני הבית מדליק או רק אחד מבני הבית, ונחלקו בזה המחבר והרמ"א, דהמחבר נקט, שלא כדרכו תמיד, כדעת הרא"ש, שרק אחד מבני הבית מדליק, ואילו הרמ"א מכריע כדעת הרמב"ם שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק בכל יום ומוסיף

יותר מחלקו, שישראל או לא היו ראויים לניסים האלה שרבים או לא עמדו בנסיון ונתנו ידם ליוונים כביוסיפון, ומכל מקום ריחם ה' בזכות מועטים מסרו נפשם על קדושת ה', ומחמת זה עצמו ניתוספו האהבה והגבהת הלב עוד יותר, וכעין שירות ותשבחות של דוד המלך ע"ה שהיו נמצאות מפאת ההכנעה, והדברים עתיקים.

³ ובענין הודאה עי' שם משמואל [מאמרי חנוכה] שכתב: 'הודאה היא ענין הכנעה, מחמת שמבין שנמל יותר מחלקו, ובענין שאמרה לאה הפעם אודה את ה' ופרש"י שנמלתי יותר מחלקו, וכל הכנעה היא בנפש היא מתייחסת לדוד המלך, וכל ספר תהילים מלא מזה, ונראה לומר, דענין הלל של חנוכה היא משל הלל של יום טוב, דהלל של יום טוב בא מצד הגבהת הלב של קדושת היום, מה שאין כן בחנוכה אלא כל עצמו של ההלל בא מחמת הכנעה והודאה שנמלנו

והולך. והמעם בדעת התום' הוא, שאם כל אחד מדליק הרואה יאמר שכך הם מספר בני הבית, והוא לא מקיים מצות מהדרין מן המהדרין.

והשבנו לומר שענין ההידור כאן, אינו בשביל שהרואה בחוץ יראה ויבחין שהלה נמנה על המהדרין מן המהדרין, אלא עיקר הענין הוא, שהאדם בעצמו ידע בעומק נפשו שהוא נמנה על אלו המהדרין מן המהדרין ודו"ק. ולפי דברינו הנ"ל בדברי הרמב"ם שזהו חלק ממצות פילה וכל אחד יש לו חיוב להתפלל.

ומעתה לפי דרכינו זו יתבאר הדברים במאי דהרמב"ם (ברכות יא, טו) דן בנוסח הברכה, לגבי אימתי מברכין בלשון 'על', ועיי"ש שכתב שם הראב"ד, וז"ל: קשה לי על מקרא מגילה, ואם יאמר כל מצוה שהיא מדבריהם אומר על, שהיא כעין רשות, קשיא לי נר חנוכה, ואולי מפני שאין לה קצבה שמהדרין מוסיפין, וכן המהדרין מן המהדרין יותר, א"נ מפני שזו

הברכה הוקבעה על הנרות שבמקדש שהן של תורה, לפיכך עשאוהו כשל תורה, עכ"ל.

חרי שדברינו הנ"ל מבוארים היטב בדברי הראב"ד בתירוץ הראשון, שכן כתב להדיא שהמהדרין מן המהדרין מקיימים מצוה אחרת וחדשה לגמרי, מאלו המקיימים אותה רק מן המהדרין, ואין זה רק כתוספת בעלמא, אלא מצוה בדרך אחרת המעולה ונעלה יותר.

ומשכך שומה על כל אחד להתבונן בעצמו כשהוא מדליק כמו המהדרין מן המהדרין, שבאמת הוא מקיים מצוה חדשה, ובוודאי נפשו תגיל ותשמח מאוד שזכה לקיים מצוה זו בתכלית ההידור והשלמות⁴.

במנהג חלוקת דמי חנוכה

איתא במגן אברהם (סי' תר"ע): נוהגין הנערים לסבב בחנוכה ומנהגן של ישראל תורה. והמגיד מקאזניץ זי"ע (עבודת ישראל פר' וישב) כתב: 'זרמזו כי צריך להשפיע

ויתעלה בימים ההם בזמן הזה, בכדי שיתנו שבה והודאה לה' ית"ש על זה.

⁴ עיי' יסוד ושורש העבודה [שער המפקד פרק א] שכתב: 'זראוי להאריך [אחר הדלקת הנרות] בשירים ופיוטים עד משך חצי שעה על כל פנים, ואחר זה ראוי לספר לבני ולבני ביתו הניסים והנפלאות מפי מופרים וספרים, שעשה לנו עם קדוש יוצרנו ובוראנו ית"ש

בחנוכה למי שהוא במדרגת נער, ועל ידי הצדקה שנותנים לנערים, מתעורר למעלה צדקה וחסד להשפיע לאדם, הגם שהוא בבחינת נער. וגם בלאו הכי ההכנה בחנוכה על הימים הבאים אחריהם טבת ושבת שהם ימי השובבי"ם, כי תמיד צריך האדם להכין קדושה מימים טובים על ימים הנמוכים וכמו שביארתי בפסוק (קהלת ז, יד) ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה.

וכמו שקבלנו מרכינו מורינו אלימלך [מליוענסק] וצ"ל בספרו הקדוש, אמור ואמרת להזחיר גדולים על הקטנים, שמימי מוחין דגדלות צריך להיות חכמה על יומין דמוחין דקטנות. והחודשים הנ"ל הם סוד עיינין דרחל כנודע, לכן נעשה ההכנה על פי הסתכלות בנר חנוכה לראותם בלבד, לתקן כל אחד מה שפגם מעודו בראיית עין'.

להודות על כל הניסים גם על ניסי עצמו

ואכן בימים אלו ניתן לקיים את מצות התודאה באופן חדש ואחר לגמרי, באופן של מהדרין מן המהדרין, דהיינו להודות בימים אלו גם על כל הניסים הפרטיים, של כל

אחד ואחד מבני הבית, כדמבואר הרבה בספרים הקד', וע"י זה יזכה לזיהוי לי לישועה.

אנו תפילה, כי יתן ה' שיתקיים בנו נבואת זכריה [ט יג]: פי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועורתי כניך ציון על כניך יון ושמתיך כקרב גבור, ולפי פי' רש"י שם שכתב: סוף שאנטיזכוס יטול המלוכה מיד מלכי פרס וירעו לכם, ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו באנטיזכוס בימי חשמונאים. ועוררתי כניך ציון – על חיל אנטיזכוס.

במשך הפסוק שם: ויקנן עליהם. וראה ויצא כפרק חצן ו' אדני יקנן בשופר יתקע והלך בסערות תימן. ויקנן צבאות יגן עליהם. וברש"י שם מביא ב' פירושים. בספר' תימן – לסער את אנשי תימן הם חיל אנטיזכוס, ויש מרבתינו שפתרוהו על אדום לעתיד לבוא. יתן ה' ויתקיים הנבואה לפי ב' הפירושים ברש"י עיי"ש.

ועי"כ יתקיים בנו הפסוק, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ונזכה לקבל מן האור חגנוז לחיותנו כיום הזה במהרה דידן אכ"ר.